

Vaccinatieplicht: een psychologische kijk

Het debat over vaccinatieplicht is complex en niet op alle vragen bestaat er een duidelijk antwoord. Welk effect heeft vaccinatie op de belasting in de zorg en op de verspreiding van het virus in deze omikrontijden? Is er een voldoende ethische grond voor vaccinatieplicht? Hoe kan vaccinatieplicht juridisch verankerd en gehandhaafd worden? Maar ook: is er voldoende draagvlak voor vaccinatieplicht? Wat doet een verplichting met de betrokkenheid om zich coronaveilig te blijven gedragen, en welk impact heeft een verplichting op het welzijn en de sociale cohesie?

Het motivatiebarometerproject (www.motivationbarometer.com) volgt de psychologische aspecten van de coronacrisis op sinds maart 2020 en over vele meetmomenten heen dringen zich relevante conclusies op. Op de eerste plaats is duidelijk dat de gemiddelde respondent veiligheid wil, niet alleen voor zichzelf maar meer nog voor anderen in zijn/haar nabije omgeving. Mensen veranderen spontaan hun gedrag in functie van de waargenomen besmettingsrisico's en wachten daarvoor niet op de beslissingen van een Overlegcomité. De gemiddelde respondent apprecieert ook een krachtig beleid als het helder, logisch en coherent is. Coherentie en duidelijkheid versterkt namelijk de vrijwillige motivatie (gedragen door persoonlijke overtuiging) om zich aan maatregelen te houden en verhoogt de bereidheid om er vrijheid en beslissingsautonomie voor op te geven. De attitude ten opzichte van vaccinatie was aanvankelijk wat aarzelend, maar al spoedig raakte een ruime meerderheid overtuigd van het belang ervan met een hoge vaccinatiegraad van de bevolking als gevolg. In november 2021 was 60 % voorstander van een vaccinatieplicht voor volwassenen en hogere percentages werden vastgesteld voor zorgberoepen, kwetsbare groepen en leerkrachten. Dit percentage was een flinke stijging ten opzichte van augustus 2021, al schommelt het mee met de risicoperceptie. We verwachten dat met goede communicatie dit draagvlak nog zal toenemen.

Helaas zien we ook een toenemende kloof tussen gevaccineerden en niet-gevaccineerden. Deze laatsten schatten hun risico's op besmettingen en op ernstige ziekte en hospitalisatie lager in, houden in hun gedrag weinig rekening met de omstandigheden waarin ze zich bevinden en zijn minder voorzichtig in de omgang met anderen. Tegelijk zijn ze bang voor toenemende polarisatie, voelen ze zich uitgesloten door de invoering van de coronapas en ervaren ze deze als een verkapt vorm van vaccinatieverplichting. De facto dragen ze in verhouding tot hun aantal meer bij aan de verspreiding van het virus en aan een grotere belasting van de zorg. Of dit argument voldoende legitimiteit biedt aan een vaccinatieplicht is een ethisch-politieke afweging, maar we kunnen wel concluderen dat de invoering ervan wellicht bijval zal krijgen bij de meerderheid van de gevaccineerde bevolking en als maatregel het voordeel van de duidelijkheid heeft voor niet-gevaccineerden.

Er kunnen nog andere overwegingen gemaakt worden vanuit psychologisch perspectief (zie <https://www.bfp-fbp.be/practical-reports-specific-topics>). Vooreerst zal een algemene vaccinatieplicht frustratie en ergernis wegnemen bij gevaccineerden en bij mensen die geconfronteerd werden met uitgestelde zorg. Verplichte vaccinatie maakt dit ook tot de "default" wat de waarde ervan verhoogt, de aarzelendheid vermindert, een mogelijk stigma wegneemt van mensen met ernstige infecties (wegens eigen schuld), en het gevoel reduceert van een ongelijke verdeling van de lasten als alleen subgroepen zouden verplicht worden (bv. zorg, onderwijs). Niet onbelangrijk is dat vaccinatieplicht ook bijdraagt aan een bredere implementatie van de booster-campagne en dus ook op die manier aan de vermindering van de druk op de zorg. Vaccinatieplicht zou ook mensen helpen die te maken

hebben met sociale druk om zich niet te laten vaccineren, of het gemakkelijker maken om van gedacht te veranderen als men zich eerder publiek heeft uitgesproken tegen vaccinatie. Verplichte vaccinatie laat bovendien beter toe de communicatie te kaderen als sociaal verbindende actie waarin alle leden van de bevolking een bijdrage leveren om als maatschappij te blijven functioneren en kritische functies te blijven verzorgen.

Uiteraard zijn er ook nadelen voor niet-gevaccineerden, al moet duidelijk zijn dat hun motieven divers zijn waardoor in verschillende deelgroepen andere effecten kunnen optreden. Het belangrijkste probleem is wellicht “reactantie”: wanneer (eerder beloofde) beslissingsautonomie wordt afgenomen is de kans groot dat niet-gevaccineerden hun autonomie zullen terugnemen door zich sterker te verzetten tegen de verplichting. Maar er is ook evidentie voor een tegengesteld effect. Mensen zijn doorgaans afkerig van waargenomen risico’s (zoals vaccinatie), vooral wanneer ze zelf keuzes moeten maken. Wanneer de verantwoordelijkheid voor een mogelijk foute keuze ontnomen wordt verandert de attitude ten aanzien van het risico (dit blijkt o.m. uit de reacties op verplichte vaccinatie bij de New Yorkse politie en bij United Airlines: verbazend weinig mensen bleven zich verzetten na vaccinatieplicht).

De belangrijkste factor bij een invoering van een vaccinatieplicht blijft evenwel de communicatie van het belang ervan, en laat communicatie tot nog toe de zwakste schakel zijn in heel de campagne om de coronacrisis te bestrijden. Niet-gevaccineerden wegzetten als dom, niet solidair of egoïstisch vergroot de polarisatie en doet geen recht aan de veelheid van redenen die ze kunnen hebben voor hun keuze. Een sociaal verbindende boodschap waarbij iedereen respectvol benaderd wordt dient de kern te zijn. Tegelijk zijn de voordelen van vaccinatie een zaak van inschatting van kansen en helaas is het menselijk brein slecht toegerust om in kansen te denken. Er is evenwel een uitgebreide wetenschappelijke literatuur over communicatie van kansen middels visuele tools, over risicoperceptie en beslissingen nemen in risicosituaties en over motiverende communicatie. Het wordt tijd dat ook daar eindelijk gebruik van gemaakt wordt, al zal uiteraard niet iedereen overtuigd worden.

Kortom, er zijn allerlei voor- en nadelen aan verplichte vaccinatie, maar vanuit psychologisch standpunt zijn we van mening dat de voordelen op dit ogenblik sterker doorwegen dan de nadelen. Het invoeren ervan moet in elk geval gepaard gaan met systematische en goed onderbouwde communicatie en mag geen reden zijn om zich minder te bekommeren voor moeilijk te bereiken subgroepen van de populatie.

Omer Van den Bergh, KU Leuven
Vera Hoorens, KU Leuven
Maarten Vansteenkiste, UGent
Vincent Yzerbyt, UCLouvain
Olivier Klein, ULB
Olivier Luminet, UCLouvain

Mede namens de werkgroep “Psychologie & Corona”